

دانسته‌های کهن در مورد بیماری‌های انگلی

حسن تاج‌بخش

استاد ممتاز دانشگاه تهران، عضو پیوسته فرهنگستان علوم

به مناسبت بزرگداشت مقام علمی جناب آقای دکتر علی اسلامی استاد ممتاز انگل شناسی دانشگاه تهران و عضو پیوسته فرهنگستان علوم که خدایش به سلامت دارد به شناخت‌های بیماری‌های انگلی در پزشکی و دامپزشکی کهن ایران اشارتی می‌نمائیم.

پیشینیان در مورد بیماری‌های انگلی اطلاعاتی داشته، مخصوصاً بیماری‌های کرمی را به خوبی می‌شناختند و به درمان آن‌ها می‌پرداختند. البته از سیر تکاملی کرم‌ها بی‌خبر بودند. جرجانی گوید: "و انواع کرم که اندر روده‌ها تولد کند چهار است، یکی کرم دراز است که اندر امعاء دقاق (روده باریک) پدید آید، دیگر گرد بُود و کوتاه، سیوم پهن و کوتاه و آن را حُبُّ القَرع (کرم کدو) گویند، این هر دو نوع اندر رودهٔ اَعْوَر (کور) و قولون پدید آید. چهارم کرم خُرد است که اندر رودهٔ مستقیم افتد و پیوسته با ثُفل (مدفوع) بیرون می‌آید، ... الاغراض الطَّیبه".

به طور کلی کرم‌های پهن مخصوصاً "تنیا" را می‌شناختند و آن را کرم کدو می‌نامیدند. از بیماری‌زایی کرم‌های حلقوی (آسکاریس‌ها) کرم‌های دراز و رشته‌ای و کرمک‌ها نیز آگاهی داشتند و در هر مورد درمان‌های خاص را تجویز می‌نمودند. پیوک یا کرم مدینه در قدیم فراوان بود و موجب تورم غدد و عروق لنفاوی می‌شد و کرم را با روش‌های جراحی سنتی از زیر جلد خارج می‌کردند و گاهی مرگ و میر به بار می‌آورد. بیماری چرخش گوسفند را می‌شناختند. از کیست هیداتیک کبد گوسفند و گاو (کپلک) عامهٔ مردم نیز آگاهی داشته و از آن پرهیز می‌کردند. ابن‌حزام (۲۴۵ق) بیماری کپلک، کرم مقعد و چسبیدن زالو به حلق گاو و درمان آن‌ها را شرح داده است. همین مؤلف از کنه‌زدگی گاو و گوسفند، پوسیدن پشم و خارش بدن گوسفند بحث کرده است. نامبرده در مورد خارش و جرب اسب و اشتراک آن با بیماری انسان سخن گفته است. علی‌بن‌داود در کتاب الاقوال الکافیة از کرم‌های شکمی اسب بحث کرده است. در نسخهٔ معالجات اسب که برای سلطان سنجر نوشته شده، از شقاق ناشی از جرب و مگس زدن (میاز جلدی) بحث شده است. چنان‌که اینجانب در جلد دوم کتاب "تاریخ دامپزشکی و پزشکی ایران" نوشته‌ام کاشف عامل جرب، ابوالحسن طبری است و پس از او ابن‌زهر اندلسی است. سید اسماعیل جرجانی کاشف سالک (لیشمانیوز جلدی) است و بهاء‌الدولهٔ رازی این بیماری را به خوبی شرح داده است سالک کوبی در زمان ناصرالدین‌شاه قاجار مرسوم گردید. کارپانتیهٔ فرانسوی که در اوائل قرن چهاردهم هجری شمسی در ایران بوده، لیشمانیوز موضعی و احشایی سگ را در تهران فراوان دانسته و گوید تمام سگ‌های ولگرد و ۵۰ درصد سگ‌های صاحب‌دار به آن مبتلایند و پشه خاکی ناقل عامل بیماری است. سخن بسیار است و همین نمونه‌ای از عظمت کار.